

Střítecký, Jaroslav

[Hájek, František; Manová, Milena. *Současná sovětská sociologie*]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1982, vol. 31, iss. G26, pp. 118-120

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111359>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

se projevují přechodně a napovrch jako realizace něčeho jiného, než co bylo sledováno.“ Myslím si, že bychom měli spíše zdůrazňovat leninskou tézi o nutnosti minimalizace rozporů při uskutečňování nových společenských cílů, při plném uvědomění si toho, že cesta od myšlenky k cíli je na hony vzdálena přímocností.

Dále se mi zdá, že odstavec na str. 127 o změnách ve vzdělanostním profilu populace a konkrétně tvrzení, že dnes již téměř všichni mladí lidé se po ukončení základního vzdělání dále vzdělávají, vyznívá poněkud optimističtěji, než jaká je skutečnost. Jsou totiž známa fakta, že ani dnes průměrně kolem 15 % mládeže v každém populačním ročníku nedosáhne vyššího vzdělání než základního, jsou známy poměrně vysoké počty těch, kteří neukončí vyšší stupně našich škol (učňovské 6–8 %, střední 24–29 %, vysoké 40–50 %). V r. 1968 se po ukončení základní školy dále nevzdělávalo 15 % mládeže, na počátku 70. let stále ještě odcházelo 25 % dívek po ukončení školy přímo do pracovního poměru.

V oblasti uspokojování elementárních potřeb Filipcovi uvádějí jako vysoce pozitivní jev, že „mladí lidé do dvou let po uzavření sňatku dosahují standardní materiální kultury“ (str. 138), že vybavenost jejich domácností se neliší od vybavení „zavedených“ domácností. Tím se mladým lidem uvolňují peníze a čas pro orientaci na jiné potřeby. Uvědomíme-li si však, že z vlastních zdrojů získávají mladí manželé zařízení pro své domácnosti jen asi v 56 % z celkových pořizovacích nákladů a zbytek činila finanční výpomoc rodičů a příbuzných a státních půjček (viz Wynnuczuk-Šráček: *Mladá rodina v průmyslové oblasti*, Praha, 1975) a uvědomíme-li si, nakolik stačí plat mladých lidí oslabený o srážky na státní půjčky udržovat v plynulém chodu jejich bohatě vybavené domácnosti, pak asi trochu zkoriguje naše představu o uvolněných prostředcích a času pro orientaci na jiné potřeby.

Recenzovaná publikace manželů Filipcových je další důležitý příspěvek k rozvoji marxisticko-leninské sociologie, která dále posuzuje naše znalosti o jedné z jejích disciplín, socialistickém způsobu života. Vysoká erudice, s níž je napsána, přispívá ke kultivaci myšlení a poznání široké sociologické veřejnosti. Vzbuzuje-li některými svými místy polemickou diskusi, je to jen důkazem její užitečnosti.

Ladislav Rabušic

Hájek F.—Manová M.: Současná sovětská sociologie. (Horizont, Praha 1980, 238 s.)

Recenzovaná publikace zaplňuje citelnou mezeru v informovanosti širokého okruhu odborných zájemců o sociologii: sovětská sociologická produkce se ovšem průběžně sleduje, známa je u nás řada významných monografií sovětských autorů v originále i v překladech; chyběl však celistvější obraz o celku mnohostranné aktivity sovětských sociologů a ten nám nyní autoři práce „Současná sovětská sociologie“ podávají.

První dvě části práce mají historicko-přítomnostní ráz. Obsahují nástin dějin marxisticko-leninské sociologie v SSSR od konce 19. a počátku 20. století po charakteristiku přítomného stavu. Od zakladatelské úlohy V. I. Lenina v pojetí marxistické sociologie, ve vytýčení jejích úkolů na počátku výstavby socialistické společnosti a v kritice buržoazních koncepcí sociologie (zvl. u Lavrova, Michajlovského, Karejeva, Sorokina) vedla cesta k počátkům konstituování marxisticko-leninské sociologie v SSSR a k její společensky významné aktivitě ve 20. letech, projevující se nejen v oblasti probíjování teoreticko-metodologických východisek, oprávněnosti samostatné existence oboru marxistické sociologie, ale též v rozvíjení konkrétních sociologických výzkumů. Na tuto práci navázalo — po určité stagnaci ve 30. a 40. letech — oživení sociologické aktivity na konci padesátých let a mohutný rozmach sovětské sociologie v letech šedesátých a sedmdesátých. Stimulován byl zejména usnesením ÚV KSSS „O opatřeních pro další rozvoj společenských věd a zvýšení jejich úlohy při výstavbě komunismu“ a projevil se ve všech aspektech: v teoreticko-metodologických diskusích, v knižní a časopisecké produkci, v rozvoji konkrétních sociologických výzkumů a jejich aplikaci na praxi socialistické výstavby, v budování institucionální základny sovětské sociologie.

Zejména tato část práce poskytuje cennou a přehlednou informaci. Situace sovětské sociologie v polovině 70 let vyznačuje se těmito rysy: teoreticko-metodologické diskuse pokračují, ale ustálil se již zásadní pohled na marxisticko-leninskou sociologii jako samostatnou vědu, opírající se o jednotu teoretického a empirického poznání a mající významné poslání v procesu rozvoje vědeckého řízení socialistické společnosti (úlohu jednoznačně podpořeno řídicími stranickými a státními orgány); vytvořila se fundovaná badatelská centra, zejména v Moskvě (dřívější Ústav konkrétních sociálních výzkumů byl v roce 1972 přebudován v Ústav sociologických výzkumů), Leningradě, Novosibirsku, Sverdlovsku, Kijevě, Tallinu, Permu a Taškentu; začal vycházet speciální sociologický časopis (Sociologičeskije issledovanija, 1974), založena byla Sovětská sociologická asociace, sociologie se pěstuje na více než 70 sociologických institutech a speciálních sociologických pracovištích, probíhají mnohostranné výzkumy, sovětská sociologové se aktivně a úspěšně účastní mezinárodních kongresů a konferencí. Sovětská sociologie rozvíjí se extenzivně a intenzivně.

Další části práce — a ty tvoří právem její těžiště — mají přítomnostně systematický ráz. Charakterizují obsahovou stránku hlavních teoreticko-metodologických diskusí a principiálních východisek sovětské sociologie. Velkou pozornost věnují jednotlivým sférám sociologického bádání.

Z části třetí, věnované sociologické teorii a metodologii, zaujme nás zejména panorama diskusí o předmětu marxisticko-leninské sociologie. Autoři docházejí k závěru, že v soudobé sovětské sociologii jsou na ústupu dvě krajní hlediska: hledisko ztotožňující historický materialismus s marxistickou sociologií a hledisko vymezující předmět marxistické sociologie jako ryze empirické disciplíny. Převážná většina sovětských sociologů zastává názor, že historický materialismus je obecnou sociologickou teorií a že konkrétní sociologické výzkumy jsou nedílnou součástí sociologie, při čemž pro aplikaci historického materialismu na konkrétní výzkumy je naprosto nezbytné, aby se vytvářely a rozvíjely speciální sociologické teorie. Důležité místo v teoreticko-metodologických publikacích sovětských sociologů zaujímá problematika aplikací matematických metod, počtu pravděpodobnosti, kybernetiky na sociologii (čelné postavení v tomto ohledu zaujímá sibiřské oddělení AV SSSR v Novosibirsku); soustavná pozornost věnuje se rozpracování systémových přístupů.

Závažnou a trvalou komponentou aktivity sovětských sociologů je mnohostranná, fundovaná a věcná kritika buržoazní sociologie, zejména americké, západoněmecké a francouzské. Z úctyhodného počtu těchto knižních a časopiseckých publikací možno uvést chystané vydání dvousvazkového díla „Sociologie a současnost“ nebo sborník Kritika buržoaznoj teoretičeskoj sociologii (Moskva 1977), podávající kritický rozbor neoevolucionismu, sociálního existencialismu, fenomenologické sociologie, kritické sociologie.

Podstatná část práce (část čtvrtá: „Jednotlivé sféry sociologického výzkumu“, str. 131–202) charakterizuje produkci sovětských sociologů v oblasti zkoumání sociální struktury společnosti (např. ve sverdlovském sociologickém centru pod vedením M. N. Rutkeviče), socialistického způsobu života (jeho kvalitativních i kvantitativních stránek, s hlavním zřetelem ke kategorii „činností“), sociologie mládeže (např. v rámci leningradské laboratoře pro výzkum mládeže, vedené T. Lisovským), sociální gerontologie (obor s dlouholetou tradicí v SSSR, pěstovaný dnes zejména Ústavem pro gerontologii v Kijevě), sociologie deviantního chování (jíž se zabývá Ústav státu a práva AV SSSR a další instituce), problematiky vztahů prostředí — kolektiv — člověk (včetně problematiky sociologie osobnosti), člověk a práce (rozsáhlá oblast sociologie práce, průmyslu, podniku, otázky sociálního plánování, rozbor sociálních důsledků VTR aj.), tematika volného času (chápaného jako část mimo-pracovní doby a již od 20. let zkoumaného zejména pomocí analýz časového rozpočtu pracujících) a sociologie kultury (axiologické, strukturálně systémové a semiotické přístupy k problematice kultury).

Obraz o současném bouřlivém rozvoji sovětské sociologie je zajímavý a povzbudivý. Autoři jej doplnili bohatou bibliografií (v 541 poznámkách), tak rozsáhlou, že místy je kniha informacemi až přetížena. Nepřekvapuje to ovšem, protože sovětská produkce je skutečně rozsáhlá a mnohostranná. Kniha dobře plní své základní poslání, jak je v úvodu charakterizovali A. Uledov a I. Slepencov: „Domníváme se, že kniha umožňuje, aby si čtenáři vytvořili celkovou představu o stavu současné marxisticko-leninské sociologie v SSSR, o jejích problémech, těžkostech i úspěších, a vzbudí čtenářský zájem.“ Recenzovaná publikace poskytuje vhodnou orientaci,

a pro její informativní hodnoty, věcnost, čtivost a přehlednost lze ji jen vřele uvítat a doporučit pozornosti čtenářů.

Jaroslav Střítecký

Choutka M.: Sport a společnost (Olympia, Praha 1978, 198 s.)

Pod názvem „Sport a společnost“ vydal M. Choutka studii, která podle slov předmluvy „... je pokusem o pohled na sport jako sociální jev se všemi jeho podstatnými vlastnostmi a ve všech širších souvislostech“. Autor si tedy vytyčil úkol nesporně úctyhodný, tím spíše, že naše sociálněvědní a úžeji sociologická literatura takovou studii už dlouhou dobu velmi výrazně postrádá. Hned v úvodu však konstatujeme, že zůstalo skutečně jen u pokusu.

Autor si probíranou látku uspořádal do sedmi kapitol. První („Okouzující moc sportu“) lze označit jako úvodní; ve druhé („Trochu historie“) se zabývá především vznikem novodobého sportu, ve třetí („Sport je hra“) především vztahu mezi sportem a teorií hry. Vlastní jádro knihy tvoří kapitola čtvrtá („Sport je společenský jev“), pátá („Vztah sportu k jiným společenským jevům“) a šestá („Sociální funkce sportu“). Závěrečná sedmá kapitola konečně probírá vznik a vývoj novodobého olympionismu a problematiku amatérismu a profesionalismu. Už tato stručná charakteristika naznačuje základní slabinu Choutkovy studie, totiž ne dost domyšlenou a sevřenou teoretickou stavbu problematiky; podrobnější seznámení s knihou čtenáře brzy přesvědčí, že se autor nejen s touto slabinou nevypořádal, nýbrž že ji naopak stránku po stránce prohlubuje.

Co tedy studii konkrétněji vytykáme? Začíná to už nejednotným výrazovým projevem. Střídají se tu místa vyslovené popularizační (např. celá první kapitola) s místy, pokoušejícími se o skutečný vědecký výklad, ale také s místy, která nepochopitelně zůstávají mezi oběma póly a jsou pak chťe nechtě diskreditací obou přístupů. Co jiného např. říci o „zjištěných“ typu: „(Sport) přitahuje ateisty stejně jako katolíky, protestanty a muslimy, bílé, černé a žluté obyvatelstvo naší planety“ (7). Nebo: „Výsledkem sportovních činností nejsou materiální hodnoty, tím se liší od činností pracovních“ (13). Nebo ještě: „Sport provozují vždy lidé ... ústřední postavou je vždy člověk. On je tvůrcem sportovního náradí a náčiní“ (53). Atd.

Jak už bylo řečeno, má tato vnější výrazová stránka úzkou spojitost s teoretickými nedostatky studie. Za základní z nich pokládáme skutečnost, že autor (přes jednoznačný název své knihy) nedokázal prakticky nikde ve svém výkladu jasně oddělit sociologický a psychologický přístup k celé problematice; nedokázal dostatečně podtrhnout, že posuzování sportu např. z hlediska marxistické analýzy „fíše nutnosti“ a „fíše svobody“ probíhá v podstatně jiné rovině než např. uvažování o sportu jako o faktoru upevňování různých vlastností jednotlivce. V tomto pojetí je např. už sám název šesté kapitoly nedorozuměním. Vůbec skutečně sociologických úvah o sportu je ve studii málo; sotva lze autorovi proto odpuštěti jeho snahu oddělovat sport od tělesného cvičení (55 a n.) či jeho únik od hlubšího rozboru vztahu mezi volným časem a sportem („Nemůžeme se zabývat podrobněji problematikou volného času ... Odkazujeme tu na velmi rozsáhlou odbornou literaturu ...“ – 68), poněvadž právě zde podle našeho názoru leží základní klíč k pochopení celého problému. Autor sám se v tomto směru spokojuje obvykle jen obecným tvrzením o nutnosti všestranného rozvoje osobnosti za socialismu; v nezasevěném čtenáři může vyvolat dojem, že celý rozdíl v marxistickém a nemarkvistickém přístupu ke sportu tkví především v jeho lepším materiálním zabezpečení v socialistických zemích a v jejich relativně vyšším zisku zlatých olympijských medailí ve srovnání s kapitalistickými zeměmi (tím spíše, že právě tyto téze jsou zde nejlépe dokumentovány). Je ostatně třeba připomenout, že jsou to právě buržoazní koncepce sociálního významu sportu, které se vyznačují značnou dávkou psychologizace; je těžké s nimi důsledně polemizovat, aniž si tuto skutečnost uvědomujeme. Na druhé straně je však tato absence opravdového sociologického přístupu ve studii současně také odrazem širšího dlhu celé naší sociologie této problematice.